

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Харченко Інни Іванівни
«Теоретико-практичні засади формування культури професійної
комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-
освітнього середовища ЗВО»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Актуальність теми виконаної роботи

У сучасному суспільстві, де спостерігаються тенденції віртуалізації усіх сфер життєдіяльності людини, науковці відзначають важливість якісної комунікації в соціумі, що актуалізує проблему формування у особи культури комунікації як особистісної, так і професійної. Процес комунікації охоплює не тільки обмін інформацією, а й сприйняття та розуміння інших учасників комунікативного процесу і на цій основі вироблення єдиної лінії комунікативної взаємодії. Проте, володіючи лише нормами літературної мови, майбутній фахівець у галузі економіки, не досягне бажаних результатів співпраці, адже в процесі переговорів йому часто доведеться чути специфічні для економіки терміни (дефляція, ревальвація, операційний важіль, калькуляція тощо), а іноді й сленг (платіжка, кредиторка, дебеторка тощо).

З огляду на підвищені вимоги сучасного ринку праці до економістів, що зумовлені рівнем розвитку науково-технічного прогресу, рівнем економічного розвитку країни, темпами інфляції, рівнем конкуренції, політичною нестабільністю та соціально-культурними факторами, особливого значення набуває культура професійної комунікації (КПК) фахівця з економіки як складова його загальної професійної культури.

Актуальність теми підтверджується також і тим, що дисертаційна робота виконана у межах науково-дослідної роботи кафедри бізнес-економіки та адміністрування „Стратегічне управління соціально-економічними системами в умовах глобальних викликів” (державний реєстраційний номер 0117U004981) та науково-дослідної теми „Використання інформаційних технологій в освіті” (державний реєстраційний номер 0111U005734) Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Провідною ідеєю дослідження є те, що формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки має відбуватися цілеспрямовано у спеціально створеному в закладі вищої освіти інформаційно-освітньому середовищі, де передбачено інтеграцію мовно-мовленнєвої, інформатичної та економічної підготовки майбутніх фахівців з економіки на засадах теорії соціальної комунікації, пріоритетних напрямів державної політики в галузях інформатизації та професійної освіти.

Складність та особливість означеної проблеми обумовлена нетривіальністю структури культури професійної комунікації і потребує для свого вирішення розробки, теоретичного обґрунтування та експериментального впровадження педагогічної системи формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО.

Харченко І. І. обґрунтовано актуальність, теоретичне і практичне значення дослідження. Варто окремо звернути увагу на прагнення дисертантки вирішити визначені в роботі суперечності, що є показником якості проведеного дослідження. Аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури, наукових досліджень із окресленої проблематики дав змогу дисертантові чітко сформулювати науковий апарат дослідження, зокрема, його мету, яка логічно узгоджується з об'єктом, предметом і завданнями.

У дисертації простежується наукова новизна й особистий внесок здобувача, який полягає в тому, що:

– вперше: розроблено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність педагогічної системи формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО у єдності трьох складових (аналітично цільова ґрунтується на синтезі системного, інформаційного, особистісно-професійного, діяльнісного, технологічного, аксіологічного, культурологічного підходів та загальнодидактичних і специфічних принципів (специфічні принципи професійної підготовки фахівців; специфічні принципи використання інформаційно-освітнього середовища ЗВО; дидактичні принципи побудови інформаційно-освітнього середовища; спеціальні принципи змістового наповнення інформаційно-освітнього середовища ЗВО); методично-практична базується на традиційних та інноваційних формах (проблемні лекції, семінари, круглі столи, дискусії,

проекти, конференції, on-line-навчання, майстер-класи, тренінги, вебіари, чати), інформаційно-перцептивних, репродуктивних та активних методах (ділові ігри, есе, сенкани, робота зі словниками, діяльність у парах і групах, хмари слів, скрайбінг, дискусії, пошукова діяльність, web-квести), засобах (мовленнєві; електронні скриньки, соціальні мережі, освітні платформи, відео й аудіо записи, презентації і проекти, створення е-кабінетів і блогів) навчання; контрольньо-результативна характеризує критеріальну основу для визначення рівнів сформованості культури професійної комунікації); охарактеризовано теоретико-практичні засади формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО; визначено сутність і структуру поняття „культура професійної комунікації майбутніх економістів”, яке розглядається у єдності п’яти компонентів: аксіологічного, теоретичного, професійно-термінологічного, процедурного, особистісного; розроблено критерії та показники, завдяки яким стає можливим визначення рівнів сформованості культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки;

– удосконалено зміст освітніх програм підготовки майбутніх фахівців з економіки, методи й організаційні форми навчання, які сприяють формуванню культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО;

– подальшого розвитку набули наукові положення теорії і методики професійної підготовки фахівців з економіки; наукові уявлення про сутність, структуру, критерії та рівні сформованості культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО.

Достовірність наукових положень і висновків підтверджується використанням широкої інформаційної бази за темою дисертації, зокрема численних наукових публікацій вітчизняних та зарубіжних вчених.

Структура дисертації Харченко І. І., що складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків, відображає логічний авторський підхід до викладу змісту роботи.

Наголосимо, що дисертантом чітко визначено завдання усіх етапів педагогічного експерименту, обрано ефективні методи вимірювання, ґрунтовно проведено кількісний та якісний аналіз експериментальних даних. Слід відзначити широкий масив дослідження: експериментальна робота здійснювалася на базі десяти закладів вищої освіти України. Оформлення

дисертації не викликає зауважень; матеріал викладено аргументовано, він відзначається доказовістю та переконливістю.

Важливо, що за результатами дослідження опубліковано 50 публікацій (із них 45 – одноосібні), зокрема: 1 монографії, 18 статтях у наукових фахових виданнях України, 4 статтях періодичних наукових видань інших держав (з яких 1 включено до міжнародної наукометричної бази Scopus), 17 тезах доповідей; 5 навчальних і навчально-методичних посібниках та 5 статтях, які додатково відображають результати дослідження.

Публікації та автореферат повною мірою відображають зміст дисертаційної роботи. Аналіз публікацій автора уможливило зробити висновок про повноту викладу в науковій літературі основних положень дисертаційного дослідження. Відтак, кількість публікацій є достатньою для висвітлення результатів дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук відповідно до вимог.

Основні положення дисертації пройшли належну апробацію в доповідях та панельних дискусіях наукових, науково-практичних і науково-методичних заходів різних рівнів, зокрема:

міжнародних – „І Таврійські філологічні читання” (Херсон, 2015), „Science, research, development” (Нідерланди, 2018), „Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін” (Суми, 2019), „Філологічні науки в умовах сучасних трансформаційних процесів” (Львів, 2019), „Україна майбутнього: перспективи інтеграції та інноваційного розвитку” (Суми, 2019), „Діджиталізація в Україні: інновації в освіті, науці, бізнесі” (Бердянськ, 2019), „Наукова діяльність як шлях формування професійних компетентностей майбутнього фахівця” (Суми, 2019), „Економіка, управління, освіта і наука: трансфер теорії і практики в умовах цифрової глобалізації” (Мелітополь, 2020), „Філологічні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку” (Одеса, 2020), „Філологія: сучасний погляд на вивчення актуальних проблем” (Запоріжжя, 2020), „Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін” (Суми, 2020);

усеукраїнських – „Гуманітарні, природничі та точні науки як фундамент суспільного розвитку” (Харків, 2020);

регіональних – „Науково-практична конференція студентів Сумського НАУ” (Суми, 2007, 2010, 2013, 2014).

Оцінка змісту дисертації та ідентичності змісту автореферату й основних положень дисертації.

У Вступі обґрунтовано актуальність, значущість і стан розробленості обраної теми; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, методи дослідження; представлено концепцію дослідження; розкрито наукову новизну й практичне значення дисертаційної роботи; охарактеризовано особистий внесок здобувачки, наведено відомості про апробацію і впровадження одержаних результатів; подано інформацію про структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі – **«Формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки як науково-педагогічна проблема»** за результатами узагальнення і систематизації наукових розвідок обґрунтовано посилення ролі комунікації в глобалізованому суспільстві, що обумовлює провідну роль здатності ефективного обміну інформацією та комунікації в соціумі.

За аналізом науково-педагогічних досліджень зроблено висновок, що провідні ідеї модернізації професійної підготовки вчителів фізичної культури сьогодні також пов'язані із усвідомленням важливості формування, збереження та відновлення здоров'я молодого покоління.

За аналізом проведених досліджень у галузі професійної підготовки фахівців з економіки та узагальненням їх результатів та висновків, а також за аналізом нормативних документах (законодавчі акти, положення й методичні рекомендації МОН, освітні стандарти, освітні програми, робочі програми навчальних дисциплін тощо) встановлено, що: майбутній фахівець з економіки серед іншого повинен: володіти діловою українською мовою та застосовувати її функціональні можливості; володіти економічною термінологією та вміти її використовувати в процесі професійного спілкування; володіти нормами мовного спілкування у різних форматах взаємодії; володіти нормами мовленнєвої поведінки у процесі ведення перемовин; володіти вміннями сприймати, розуміти й реагувати на сказане чи написане, прогнозувати розвиток діалогу та реакцію співрозмовника, комунікувати з урахуванням цілей професійної діяльності, створити та підтримувати доброзичливу атмосферу комунікації; володіти навичками організації комунікативної взаємодії з використанням інформаційних технологій і засобів зв'язку; базисом формування професійної культури фахівців є їхня мовно-мовленнєва підготовка, яка має здійснюватися в закладах освіти, де передбачено створення відповідного навчально-методичного супроводу з урахуванням обраної галузі, і характеризується психолого-комунікативними, мовно-мовленнєвими вміннями, уміннями

вербально-професійної імпровізації; передбачає врахування значущості ролі української мови у професійній підготовці фахівців різних напрямів, у т.ч. й економічного.

У другому розділі – **«Теоретичні засади педагогічної системи формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО»** – охарактеризовано теоретичні засади формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО, теоретично обґрунтовано і змодельовано педагогічну систему формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО.

З урахуванням результатів наукових розвідок визначено сутність інформаційно-освітнього середовища ЗВО – цілеспрямовано побудована в межах освітньої діяльності ЗВО система, яка включає інформаційні ресурси навчального, наукового, популярного характеру, інформаційні технології (електронні, дистанційні, мобільні) їх використання, засоби організації та управління освітньою діяльністю через офіційні канали електронної комунікації.

Обґрунтовано концептуальні засади формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО, які ґрунтуються на положеннях нормативно-правової бази професійної освіти, філософських положеннях теорії наукового пізнання явищ дійсності, психологічних положеннях теорії особистості, психолого-педагогічній теорії розвитку і саморозвитку професійних якостей особистості, положеннях діяльнісної теорії, про єдність пізнавальної теоретичної та практичної діяльності, теорії проблемного навчання та врахуванні закономірностей освітнього процесу.

Побудована педагогічна система формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО складовими частинами передбачає: аналітично-цільову, методично-практичну та контрольню-результативну.

У третьому розділі – **«Практичні засади педагогічної системи формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО»** – розроблено практико-методичний супровід формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО.

Обґрунтовано, що важливим для формування культури професійної комунікації фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО є дотримання педагогічних умов: інтеграція спеціалізованих комп'ютерних засобів для вивчення української мови з електронними ресурсами ІОС ЗВО передбачає розвиток у майбутніх фахівців цілісного сприйняття професійної діяльності в реаліях інформаційного суспільства, зв'язок фахових знань та умінь, набутих з використанням спеціалізованого програмного забезпечення, автоматизовану підтримку вивчення нового матеріалу і контролю успіхів та досягнень у вивченні різних дисциплін, надання допомоги у засвоєнні навчального матеріалу з української мови за допомогою різноманітних засобів: відеоматеріали, слайди, схеми та малюнки, тексти з гіперпосиланнями, словник термінів тощо; сприяння вдосконаленню навичок роботи з комп'ютером; використання інформаційних (електронних, дистанційних, мобільних) технологій навчання для опанування фахової лексики в межах ІОС ЗВО дає можливість унаочнити викладання матеріалу, розширити середовище пошуку необхідної економічної інформації, перевести професійне спілкування на новий рівень – веб-спілкування, значно зменшити витрати часу на перевірку сформованих знань у студентів, надати можливість викладачам розробляти творчі завдання, чим посприяти розвитку креативності студентів; залучення в освітній процес комп'ютерних засобів для організації вербальної та невербальної комунікації реалізовано завдяки поєднанню голосу, тексту і відеозображення на дистанційних платформах, стимулюванню внутрішнього діалогу користувача через опанування он-лайн матеріалами електронних освітніх ресурсів, спілкуванню та вільному обміну думками в умовах міжособистісної невербальної комунікації виокремлюють (інтерактивне особисте листування (chat) та колективне листування, а також відтерміноване особисте листування (e-mail) та колективне листування (форуми)).

Серед вагомих причин дотримання педагогічних умов стали: можливість в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО самопідготовки та закріплення знань, скорочення часу підготовки на виконання завдань, самоконтроль знань у процесі самотестування, надання можливостей отримати додаткову чи довідникову інформацію.

Четвертий розділ – **«Експериментальна перевірка ефективності педагогічної системи формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО»** – розроблено критерії та показники, на основі яких охарактеризовано рівні сформованості культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки, а також експериментально перевірено

ефективність педагогічної системи формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО.

Для перевірки ефективності розробленої педагогічної системи формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО використано: тест на визначення рівнів інтеріоризації загальнокультурних професійних ціннісних установок та мотивів майбутніх економістів у особистісні (за І. Власюк); завдання на виявлення правильності чи неправильності синтаксичного оформлення речень, на виявлення типу граматичних помилок у текстах; завдання з лексикології; тестування на визначення рівня володіння ІТ; завдання на визначення володіння професійною термінологією в професійній комунікації; завдання на виявлення вміння будувати непередбачене монологічне мовлення на базі прочитаної інформації та „Діагностика емоційного інтелекту” (М. Холл); проходження онлайн-тренінгу з інструктором на тему „Характеристики Microsoft Teams і аналіз шляхів використання сервісу для професійної діяльності” та лабораторна робота, яка містила завдання розсилання сповіщень (чат), повідомлень економічної тематики та роботу з блогами в сервісі Microsoft Teams; завдання для творчого аналізу фахових текстів, який студенти здійснюють відповідно до запропонованої схеми; тест на визначення рівня розвитку вольових якостей студентів; тест „Самооцінка особистості”.

Експериментальний освітній процес було структуровано таким чином, щоб знання студентів, одержані у вигляді теорій, положень, глосарію, трансформувалися у відповідну систему, професійні вміння і навички, що потрібні для майбутньої економічної діяльності фахівцю з високим рівнем культури професійної комунікації. На формувальному етапі експерименту поряд із традиційними формами навчання (лекціями, практичними, семінарськими заняттями, самостійною та пошуково-дослідницькою діяльністю студентів) ми використовували ситуативне моделювання, імітаційні та рольові ігри, карти знань, „хмари слів”, синквейни, ігрові технології (економічні казки, кросворди, ребуси), тестові технології, продуктивні діалоги, бесіди, дискусії, веб-квести.

Дискусійні положення та побажання щодо вдосконалення змісту дисертації

Позитивно оцінюючи наукове і практичне значення результатів проведеного дослідження, вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження та побажання, зокрема:

1. За результатами прочитання рукопису не є очевидним вибір методик для оцінки показників культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки.

2. У фокусі уваги дослідниці перебуває питання ролі і місця комунікації у вимірах професійної підготовки фахівців з економіки, дослідницею розкрито сутність і структуру культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки. На нашу думку, можливим у роботі стало б виокремлення вимог до фахівців з економіки здійснювати ефективну професійну комунікацію у реальному просторі та окремо у віртуальному. Це відповідає реаліям сучасного суспільного життя й підсилює необхідність використання інформаційно-освітнього середовища ЗВО як основи формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки.

3. Огляд результатів наукових досліджень щодо проблематики комунікації у вимірах професійної підготовки фахівців з економіки (п. 1.1) має оглядово-реферативний характер. Наукова робота значно б збагатилася, якщо б авторка провела більш ґрунтовний критичний аналіз співвідношення поняття «комунікативна культура фахівця» та поняття «культура професійної комунікації фахівця».

4. Попри ґрунтовність, висновки до другого розділу дисертації доцільно уточнити та конкретизувати, текст висновків дещо переобтяжений загальними назвами та положеннями.

5. Експериментальна частина дослідження потребує уточнення та більш докладного висвітлення, зокрема, у п. 4.3 вказано, що перед застосуванням критерію Стьюдента було проведено перевірку нормальності розподілу за критерієм Хі-квадрат, проте така перевірка наявності необхідних вихідних умов, що уможливають застосування критеріїв, не представлена.

Водночас, варто зазначити, що висловлені зауваження не є принциповими, вони мають рекомендаційний характер і суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку наукового дослідження І. І. Харченко, не знижують його високої теоретичної та практичної цінності щодо формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО.

Висновок

Аналіз змісту дисертаційної роботи, автореферату, опублікованих праць дисертантки дає підставу зробити такий висновок: дисертація

Харченко Інни Іванівни «Теоретико-практичні засади формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців з економіки в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО», є самостійним і завершеним науковим дослідженням, що заслуговує на позитивну оцінку.

Рукопис дисертації і автореферат оформленні відповідно до вимог пп. 9, 10, 12, 13, 14 „Порядку присудження наукових ступенів”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р., № 567 від 27.07.2016 р., № 943 від 20.11.2019 р., № 607 від 15.07.2020 р.), що дає підстави для присудження Харченко Інні Іванівни наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

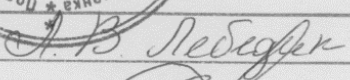

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук,
доцент кафедри спеціальної освіти
і соціальної роботи
Полтавського національного
педагогічного університету
імені В. Г. Короленка

Л. В. Лебедик

Підпис	
Засвідчую Пров. фахівець відділу кадрів	
	О.М.Паляниця

